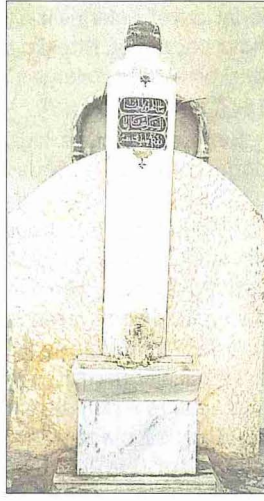

İkinci çeşme Ortaçeşme mevkiindeki çınar ağacının altındadır. Mermerden yapılmış olan bu çeşmenin de gövdesi prizmatik ve üst kısmı pramidal biçimlidir. Bunun sadece güneydoğu yönündeki cephesinde bir lüle ile önünde tekne yer almaktadır. Aynı cephedeki celi sülüs hatla yazılmış üç satırlık kitâbede 1166 (1753) tarihi mevcuttur. Çeşmenin ilgi çekici yanı, kuzeybatı cephesinde dikdörtgen bir silme içine mihrap biçiminin verilmiş olmasıdır ve bu haliyle bir namazgâh - çeşme olduğu anlaşılmaktadır. Çeşme halen bakımlı durumda ve suyu akmaktadır.

Yalıköy Camii. Beykoz'da yaptırdığı diğer bir çeşme de Serbostânî Mustafa Ağa Camii'nin (Yalıköy Camii) mihrap dış duvarı önünde yer almaktadır. Ana caddenin genişletilmesi, caminin onarımı ve müftülük binasının yapımı sırasında yerinden sökülen çeşme bir süre Beykoz Belediyesi'nin deposunda muhafaza edilmiş, 1996 yılında tekrar yerine monte edilmiştir. Bir cephesinden mihrap duvarına komşu, yan cepheleri sağır olan çeşmenin lüle ve teknesinin bulunduğu cephede, iki adet ince gövdeli sütunçe arasına alınmış satırlı bir niş içine ayna taşı konumunda ve sütun gövdesini andıran silindirik biçiminde mermer bir taş konulmuştur. Altta bu taşın içine oyulan su kanalı vasıtasıyla beslenen lüle mevcut olup üstte de kitâbe yer almaktadır. Kitâbeye göre çeşmenin inşa tarihi 1154'tür (1741). Çeşmenin üst kısmı küçük bir kavuk şeklinde biçimlenmekte olup bu haliyle bir mezar taşını andırmaktadır. Teknesinin iki yanında testi setleri yer almaktadır.

Kireçburnu. Kireçburnu'nda ana cadde üzerindeki set üstünde, Kireçburnu Camii (Ağaçaltı Camii) önünde bulunmaktadır. Diğerlerine oranla çok daha sade bir görünüme sahip olan çeşme basit bir ayna taşı ile mermer bir oluktan ibarettir. Ayna taşı üzerindeki celi sülüs hatla Emin

İshak Ağa'nın,
Serbostânî
Mustafa
Ağa Camii
mihrap
dış duvarı
önündeki
çeşmesi -
Beykoz /
İstanbul

Efendi tarafından yazılmış iki satırlık kitâbesi 1163 (1750) tarihlidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ayvansarayî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, II, 152; a.mlf., *Mecmûa-i Tevârih* (nşr. Fahri Ç. Derin - Vahid Çabuk), İstanbul 1985, s. 260-261; Mehmed Râif, *Mir'ât-ı İstanbul*, İstanbul 1314, I, 231; a.e. (haz. Günay Kut - Hatice Aynur), İstanbul 1996, s. 302-304; İbrahim Hilmi Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, İstanbul 1945, II, 110-112, 344-346, 348, 350-351, 354-355; Saadi Nazım Nirven, *İstanbul Suları*, İstanbul 1946, s. 235; P. G. İnciciyan, *XVIII. Asırda İstanbul* (nşr. H. D. Andreasyan), İstanbul 1974, s. 126-127; Kâzım Çeçen, *İstanbul'da Osmanlı Devrindeki Su Tesisleri*, İstanbul 1984, s. 179; Eremya Çelebi Kömürçyan, *İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul* (trc. H. D. Andreasyan), İstanbul 1988, s. 46, 270; Affan Egemen, *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri*, İstanbul 1993, s. 430, 432, 437; Aziz Ogan, "Beykoz'da İshak Ağa Çeşmesi ve Boğaziçi Eski Su Tesisleri", *TTOK Belleteni*, sy. 158 (1955), s. 8-9; İ. Hakkı Konyalı, "Beykoz İshak Ağa Çeşme-i Kebiri", *İst.A.*, V, 2646-2647, 2652-2655, 2670, 2671; Semavi Eyice, "İshak Ağa Çeşmesi", *TA*, XX, 230; a.mlf., "Çeşme", *DİA*, VIII, 280-281; Muhittin Serin, "Emin Efendi, Edirneli", a.e., XI, 114; E. Karakaya, "İshak Ağa Çeşmesi", *DBİst.A.*, IV, 193-195.

HÜLYA KOÇ - ENİS KARAKAYA

İSHAK b. ALİ er-RUHÂVÎ (إسحاق بن علي الرواهوي)

(ö. 319/931'den önce)

Hekimlik ahlâkına dair
Edebü't-Tabîb
adlı eseriyle tanınan tabip.

Ruha'da (Urfa) doğdu. Irak yöresinde yaşadığı, bir ara Halep'te bulunduğu anlaşılmaktadır. Steinschneider kaynak göstermeden onun bir hristiyan olduğunu söyler. J. Christoph Bürgel ise *Edebü't-Tabîb*'in mevcut yazmasının ilk sayfasındaki "İshak b. Ali el-Yehûdî" kaydına da-

yanarak müellifi kendisinden daha meşhur yahudi meslektaşları arasında görme eğilimindedir (ZDMG, CXVII [1967], s. 91). Yine *Edebü't-Tabîb*'deki bazı ifadelerinden onun tek tanrılı olduğu sonucu çıkmaktadır. Meselâ bir yerde (*Edebü't-Tabîb* [nşr. F. Sezgin], s. 12) Allah'ın vahdâniyetini ikrar etmenin gerektiğini vurgularken bir başka yerde (a.g.e., s. 20) Huneyn b. İshak'ın tevhid mezhebine aykırı inanca sahip bulunduğu söz eder. Bu bilgilere göre Ruhâvî'nin yahudi olması ihtimali yüksektir. Fuat Sezgin de onun bir muvahhid olduğunu teyit etmektedir (GAS, III, 264). Hakkında tek kaynak olan İbn Ebû Usaybia'nın verdiği kısa mâlûmata göre Ruhâvî, döneminde başarılı bir hekim olarak ün yapmış, ayrıca bir Câlînûs (Galen) uzmanı sayılmıştır (*Uyûnû'l-enbâ*, s. 342). Ruhâvî'nin ölüm tarihi tesbit edilememiştir. *Edebü't-Tabîb*'in ilmî neşrini hazırlayan Merîzen Saîd Merîzen Asîrî eserin başına eklediği incelemede Ruhâvî'nin, tabiplerin mesleklerini icraya başlamadan önce imtihan edilmesi yönündeki bir temennisinin 319'da (931) Abbâsî Halifesi Muktedir-Billâh tarafından uygulamaya konulduğunu hatırlatarak onun 319'dan önceki bir tarihte vefat ettiği sonucuna varır (*Edebü't-Tabîb*, neşredenin girişi, s. 8-9).

Edebü't-Tabîb'deki dinî üslûptan anlaşıldığına göre sağlam bir Tanrı inancına sahip olan Ruhâvî ahlâk mefhumuna son derece önem vermektedir. Onun, gerçek bir hekim olmanın ilk şartı olarak yaratıcı bir Tanrı inancını ileri sürmesi bu bakımdan ilgi çekicidir. Tanrı her şeye kâdir, hikmet sahibi, öldüren, diriltiren, hasta eden, şifa veren bir varlıktır. Bir hekim bütün sevgi ve düşüncesini gönülden Allah'a yöneltmelidir (*Edebü't-Tabîb* [nşr. F. Sezgin], s. 9-10). İnancını Aristo'nun *Metafizika* ve *Fizika* adlı eserlerinden, Eflâtun'un *Phaidon* diyalogundan, Hipokrat yemini'nin Arapça nüshasından (*Kitâbü'l-Eymân ve'l-ûkûd*), Câlînûs'un *Fî Menâfî'i'l-a'zâ'* adlı eserinden iktibaslarla destekleyen Ruhâvî, Allah'ın varlığı ve O'nun yarattıkları hakkındaki bilgisinden hareketle esas itibarıyla şifa verenin Allah olduğu, dolayısıyla tıp sanatının insanlara Allah tarafından ilham edildiği fikrini vurgulamak istemektedir (a.g.e., s. 11-17). Bunu yaparken de üstadı Câlînûs'un otoritesine başvuran Ruhâvî, beşerî bilgiye ait metotların genel bir tıp teorisinin esaslarını kurmaya yetmeyeceğini ve bu ilmin esasları bakımından ilâhî ilhama dayandığını ileri sürer.

İshak Ağa'nın
Kireçburnu
Camii
avlusundaki
çeşmesi -
Sarıyer /
İstanbul

Ruhâvî'ye göre başta tıp olmak üzere bütün uygulamalı bilimlerde akıl yürütme ve deney şeklinde iki metot vardır. Bu metotlardan her birinin yalnız başına tıp sanatının icrasında yetersiz olduğu açıktır. Tıbbın hem ilim hem uygulama yönü iki metodun birleştirilmesini gerektirir.

Edebü't-tabîb dışındaki eserlerinin de Câlî'nus'un kitaplarından derlenen metinlerden oluşmasından hareketle Ruhâvî'nin Câlî'nü'şcu tıp teorisine sonuna kadar sadık kaldığı söylenebilir. Câlî'nus, yalnız bir tıp otoritesi olarak değil *Ârâ'u Buḡ-râṭ* ve *Felâṭun*, *Fî'l-Ahlâk*, *Fî Enne kuva'n-nefs tevâbi' li-mizâcî'l-beden* adlı eserleriyle bir filozof olarak da Ruhâvî'yi ilgilendirmiş ve müellif bu eserlere sık sık başvurmuştur. Ruhâvî, Câlî'nus'un felsefî eserlerinin etkisiyle Eflâtuncu üçlü nefis teorisini benimsemiş; akıl, öfke ve şehvet güçlerinin sırasıyla beyin, kalp ve karaciğerle organik seviyedeki ilişkisini yine Eflâtun'un adalet doktrinine göre bir denge esasına bağlamıştır. Câlî'nus'un *Fî Enne kuva'n-nefs* adlı eserinden de anlaşılacağı gibi ruhun güçleri organizmanın mizacına bağlı olduğuna göre Ruhâvî bu ilkeden ruh ve beden sağlığı arasındaki ilişkiye kolayca ulaşabilmiştir (a.g.e., s. 20-21). Müellife göre eğitim yoluyla ahlâkın iyileştirilmesi mümkündür. Kazanılan iyi ahlâk bir bakıma "müktesep akıl"dır (a.g.e., s. 28). Bazı İshrâkî fikirlerine rağmen fizikî varlığın incelenmesinde tecrübeye büyük önem veren Ruhâvî, tıpta bu ilkeye riayet etmeyen hekimin ya sağlıklı insanları hasta edeceğini yahut hastasının ölümüne sebep olacağını belirtir (a.g.e., s. 100). Hekimlikteki hatanın öteki disiplinlerdeki hatalara benzemediğini hatırlatan müellif, hekimlerin ciddi bir imtihana tâbi tutulduktan sonra meslek-

lerini icra etmelerine izin verilmesi gerektiğini ifade eder. Nitekim bu konuda müstakil bir eser de kaleme almıştır (a.g.e., s. 182-184).

Ruhâvî, Helenistik kültürle içli dışlı olduğu kadar kendi çağdaşlarını da yakından takip etmiştir. Kindî'nin felsefeci kişiliğinden övgüyle bahseden müellif, Huneyn b. İshak ve oğlunun akli ilimlerdeki üstünlüklerine işaret eder. Ayrıca kendi dönemine kadar yaşamış ünlü hekimlerin İslâm halifeleri nezdindeki mevkileriyle ilgili olarak çeşitli örnekler aktarmış (a.g.e., s. 164-170), bu tarihî malzemeye İbn Ebû Usaybia tarafından sıkça başvurulmuştur (krş. *ʿUyûnü'l-enbâ*, s. 191, 207, 215, 225, 234, 241, 242, 246). *Edebü't-tabîb*'in, IV. (X.) yüzyılda "İslâm dünyasının Câlî'nus'u" olarak ün yapmış Ebû Bekir er-Râzî'nin *Ahlâku't-tabîb* adlı eserine (Kaya, s. 232-246) ilham kaynağı olduğu söylenebilir.

Eserleri. 1. *Edebü't-tabîb*. Ruhâvî'nin günümüze ulaşan tek eseri olup bilinen yegâne nüshası Edirne Selimiye Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (nr. 1658). Tıpkıbasımı Fuat Sezgin tarafından yapılmış (Frankfurt 1985), daha sonra Merîzen Saîd Merîzen Asîrî ilmi nüsrini gerçekleştirmiştir (bk. bibl.). Martin Lewey eseri *Medical Ethics of Medieval Islam with Special Reference to al-Ruhâwis "Practical Ethics of the Physician ..."* adıyla İngilizce'ye tercüme etmiştir (Transactions, Philadelphia 1967). 2. *Künâş*. Câlî'nus'un, Arapça'da *el-Meyâmîr fî terkîbi'l-edviye bi-hasebi emrâzî'l-a'zâ' mine'r-re's ile'l-kadem* adıyla bilinen on makalesinden derlenmiştir. 3. *Cevâmî*. Yine Câlî'nus'un dört kitabından oluşan ve İslâm dünyasında *Cevâmî'u'l-İsken-derânîyyîn* adıyla anılan koleksiyondan

derlenmiştir. 4. *Keyfe yenbağî en yüm-tehane't-tabîb* (*Edebü't-tabîb* [nşr. F. Sezgin], s. 184). 5. *el-Medḡal ilâ 'ilmi'l-cedel*. Tartışma ve ikna metodunu öğreten kitap, hekim-hasta diyalogunun sağlıklı şekilde gerçekleşmesini temin mak-sadıyla kaleme alınmıştır (a.g.e., s. 152).

BİBLİYOGRAFYA :

İshak b. Ali er-Ruhâvî, *Edebü't-tabîb* (nşr. Fuat Sezgin), Frankfurt 1985, s. 9-10, 11-17, 20-21, 28, 100, 152, 164-170, 182-184; a.e. (nşr. Merîzen Saîd Merîzen Asîrî), Riyad 1412/1992, neşreden giriş, s. 3-33; İbn Ebû Usaybia, *ʿUyûnü'l-enbâ*, s. 191, 207, 215, 225, 234, 241-242, 246, 342; Sezgin, GAS, III, 263-264; J. Christoph Bürgel, "Adab und 'tidâl in ar-Ruhâwis Adab at-Tabîb", ZDMG, CXVII (1967), s. 90-102; Mahmut Kaya, "Ünlü Hekim-Filozof Ebû Bekir er-Râzî ve Hekimlik Ahlâkı ile İlgili Bir Risâlesi", *Felsefe Arşivi*, sy. 26, İstanbul 1987, s. 227-246.

İLHAN KUTLUER

İSHAK BEY

(ö. 848/1444)

Osmanlı uç beyi.

Kimliği hakkında yeterli bilgi yoktur. Hristiyan bir aileye mensup olup Bosnalı aristokrat ailelerden Kosac ve Pavlovicler'le akrabalığından söz edilir. Onu yakından tanıdığı, hatta bir müddet yanında kaldığı anlaşılan Âşıkpaşazâde, Üsküp uç beyi Paşa Yiğit'in evlâtlığı ve yetiştirmesi olduğunu yazar (*Târih*, s. 134). Tayyip Gökbilgin, 1453 ve 1461 yıllarına ait iki belgeden hareketle babasının adını Koç Hüseyin Bey olarak verir (*Edirne ve Paşa Livâsı*, s. 333). "Kosac" ile "Koç" lakabının benzerliği böyle bir irtibatın bulunabileceği ihtimalini ortaya koyarsa da burada adı geçen şahsın uç beyi İshak'la ilgisi şüphelidir. Üsküp'te yaptırdığı caminin sonradan yazıldığı anlaşılan kitabesinde babasının adının Paşa Yiğit Bey olarak geçmesi gerçek durumu yansıtmayıp onun yanında yetişmiş olmasından dolayıdır.

1420'lere kadar Üsküp uç beyliğinde bulunduğu anlaşılan Paşa Yiğit'ten sonra onun yerine uç beyi oldu. Osmanlı kaynaklarına göre 1424'te II. Murad Rume- li'deki sınır bölgelerini birer uç beyine verdiğinde Sırbistan kesimini (Laz-ili) ona "ısmarlamıştı". 1426 tarihli bir kayıta, Venedikliler'in İşkodra'daki topraklarını korumak için İshak'a 200 altın haraç ödediklerinin belirtilmesi uç beyleri arasında güçlü bir mevkide bulunduğunu gösterir. Üsküp'te üslenen İshak Bey akın sahası olan Sırbistan yanında Bosna, Ar-

İshak b. Ali er-Ruhâvî'nin *Edebü't-tabîb* adlı eserinin ilk iki sayfası (Edirne Selimiye Ktp., nr. 1658)

